

3. Бондаренко Н.В., Ярмолюк А.В. Концепція підручника української мови для шкіл з російською мовою навчання / Неллі Володимирівна Бондаренко, Алла Володимирівна Ярмолюк // Дивослово. – 2002. – № 4. – С. 66-71.

4. Бондаренко Н.В., Ярмолюк А.В. Українська мова. Підручник для 5 (6, 7, 8, 9) класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. – К.: Освіта, 2005 (2006, 2007, 2008, 2009).

5. Бондаренко Н.В. Текстоцентрична система вивчення державної мови: теоретичний і практичний аспекти // Реалізація державної мовної політики України щодо вивчення української мови як державної. Матеріали міжнародного науково-методичного семінару 9-10 червня 2009 року, м. Ужгород. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 143-153.

В статье раскрывается инновационная технология изучения государственного украинского языка на основе компетентностного подхода; рассматриваются специфические факторы становления правописной компетентности и особенности этого процесса через реализацию социокультурной линии содержания обучения языку, модель его усвоения на основе текста. Теоретические положения подкреплены примерами из действующих учебников для 5-7 классов.

Ключевые слова: компетентность, компетентностный подход, правописная компетентность, социокультурная линия содержания, текст, текстоцентрическая модель изучения языка, тематика речевой деятельности.

УДК 373.5.016:821.161.2:008

Валентина Братко (Київ)

ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (5 кл.)

У статті визначено методи, прийоми, види роботи та основні шляхи формування літературної компетентності під час вивчення фольклорних творів у культурологічному контексті на уроках української літератури в 5-6 класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: фольклор, літературна компетентність, комунікативна компетентність, методи, прийоми, українська література.

Постановка проблеми. У Державному стандарті базової й повної середньої освіти (2011 р.) зазначено, що метою освітньої галузі «Мова і література» є «розвиток творчої особистості, формування у неї гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, мовленнєвої і читацької культури, комунікативної й літературної компетентностей, естетичних смаків, ціннісних орієнтацій [2]».

Особливого значення у сучасних умовах набуває вивчення фольклору як засобу реалізації культурологічного аспекту під час вивчення української літератури. Фольклор (від англ. folklore – народна мудрість, знання) – це важлива складова культури народу. Фольклорні твори з давніх часів є невід’ємною часткою дитячого читання й водночас одним із джерел, що збагачує дитячу літературу й долучає учнів загальноосвітніх навчальних закладів до джерел національної культури. Витоки українського фольклору як історичної основи художньої культури мають багатовікову історію й відображають вічні духовні цінності народу, зберігаючи кращі риси його ментальності. Досягнення духовності є головним завданням людського життя.

Метою статті є визначення ефективних методів, прийомів, видів роботи під час вивчення фольклорних творів у культурологічному контексті та шляхів формування літературної компетентності учнів 5-х класів загальноосвітніх навчальних закладів на уроках української літератури.

Вибір нами вікової категорії обумовлений запровадженням нової навчальної програми з української літератури та домінуванням образного мислення й високої емоційної вразливості, притаманних молодшим підліткам. Шкільна практика переконує, що молодший підлітковий вік – це один із найважливіших етапів життя людини, найсприятливіший час для становлення особистості. З одного боку – це вік соціалізації, входження в світ людської культури й суспільних цінностей, з іншого – вік індивідуалізації, відкриття й утвердження власного неповторного «Я». Підлітки вчаться рефлексувати на свої розумові дії й операції, переживати від цього інтелектуальні почуття. Вони здатні не тільки опанувати зміст літературного твору, а й отримувати естетичну насолоду від прочитаного, адже у них формується естетичне сприймання літературного тексту, творів образотворчого мистецтва, музики тощо. Систематична, цілеспрямована робота з проблеми навчання української літератури у культурологічному контексті на уроках української літератури в 5-у класі можлива за умови використання ефективних методів, прийомів і форм роботи, до яких належать перш за все ті, що сприяють формуванню літературної компетентності.

Вклад основного матеріалу. Літературна компетентність передбачає формування усвідомлення специфіки літератури як мистецтва слова, її місця в системі інших видів мистецтва; знання літературних творів, основних фактів життя і творчості видатних письменників; оволодіння основними літературознавчими поняттями; визначення жанрових і стильових особливостей художніх творів; формування читацького досвіду, творчих здібностей до створення усних і письмових робіт різних жанрів, уміння орієнтуватись у світі художньої літератури і культури.

Провідну роль у формуванні літературної компетентності відіграють уроки української літератури. У контексті сучасних інноваційних технологій культурологічний аспект уроку набуває суттєвого значення. Завданнями уроків є виховання інтересу та потреби в самостійному прочитанні фольклору; формування інформаційної компетентності (уміння здобувати первинну інформацію – сприймати основний зміст фольклору); уміння обробляти інформацію (виділяти головне, робити висновки); формування комунікативної компетентності (робити короткі записи в робочому зошиті, володіти нормами діалогічного мовлення на уроці); формування культурологічної компетентності (культурологічна насиченість уроку, введення додаткової культурознавчої інформації). Своєю чергою вчителі-словесники загальноосвітніх навчальних закладів мають прищеплювати учням любов до української літератури, вчити відчувати красу художнього слова, розвивати творчі й комунікативні здібності школярів.

У зв'язку з означеною проблемою важливо було проаналізувати чинну навчальну програму та підручники з української літератури для 5-го класу з точки зору їх можливостей для досягнення поставлених завдань. Загалом, п'ятикласники на уроках української літератури засвоюють слов'янську міфологію, народні перекази та легенди; інші жанри фольклору, серед яких основне місце займає казка; ознайомлюються з історичним минулим свого народу, долучаючись до традиційних цінностей, норм і звичаїв національної культури. Учні 5-го класу вже мають певний читацький досвід, оскільки вони читали й обговорювали фольклорні твори в початковій школі. Знання про літературу як мистецтво слова формуються у них на основі набутого читацького досвіду й засвоєння нового навчального матеріалу.

Вивчення фольклорних творів у культурологічному контексті дає змогу на уроці літератури вести мову про їх національну специфіку, виявляти подібні або відмінні явища, з'ясувати художні особливості, формувати ціннісні орієнтири п'ятикласників, розкривати фольклорні сюжети у творах мистецтва (живопис, кіно, музика, мультиплікація). Новою навчальною програмою передбачено, що учні мають уміти виразно і вдумливо читати міфи, легенди, казки та переказувати їх, розповідати про їх виникнення; знати зміст українських казок, розуміти особливості їх побудови, роль фантастичного елементу у них; характеризувати казкових героїв, аналізувати реальне і фантастичне; уміти пояснювати народні уявлення про добро і зло, красиве і потворне, смішне і страшне (на основі текстів казок); висловлювати власні міркування про зміст казки, проводити аналогії з сучасним життям; називати види за-

гадок і відгадувати їх; називати види прислів'їв і приказок, уміти їх пояснювати й відрізнити прислів'я від приказки тощо.

До основних методів, прийомів і видів робіт, які сприятимуть формуванню літературної компетентності (у т.ч. інформаційної, комунікативної й культурологічної) на уроках української літератури, належать такі: засвоєння змісту міфів і легенд, народних і літературних казок, розуміння дотепності та мудрості загадок, прислів'їв і приказок; робота над технікою читання та його виразністю; колективна бесіда; складання плану й анотації; написання відгуку про міф, легенду, народну казку тощо; переказування міфу, легенди, казки, окремих їх епізодів; формулювання запитань за змістом міфу, легенди, казки та до казкового героя; усні й письмові відповіді на запитання; робота з ілюстраціями і бесіда за їх змістом; аналіз мови фольклорних творів, творчі вправи (підбір епітетів, метафор, порівнянь), добір заголовків до окремих частин твору; складання діалогів казкових героїв із використанням нових слів та ін.

Сприймання фольклору на уроках української літератури – це інтелектуальний і емоційний процес, у ході якого відбувається розуміння п'ятикласниками інформативної основи тексту, розвиваються вміння визначати його жанрові ознаки, оцінювати текст з аргументацією власної думки, використовувати здобуті знання у нових навчальних ситуаціях. Тому вчителю слід ретельно продумувати систему запитань і завдань, які сприятимуть активізації навчальної діяльності учнів, зокрема «поведуть» дітей від інтуїтивного розуміння фольклорних творів до самостійного й усвідомленого відкриття їх духовних істин.

Сучасна шкільна практика засвідчує, що ефективною є та методична система, яка передбачає практичну реалізацію діалогічної діяльності учнів. Діалогічність – це показник якості культурного існування людини: *«Бути означає спілкуватися діалогічно»* [1, с.294]. Система роботи з розвитку діалогічного мовлення – це, насамперед, розвиток уміння вести діалог, реалізація комунікативних здібностей учнів, у т.ч. формування комунікативної компетентності. Діалог читача з літературним твором відбувається під час прочитання твору й проектується в широкую панораму культурно-історичного процесу як діалог культур. Навчання діалогічного мовлення може здійснюватись на етапі цілісного сприймання виучуваного тексту, що містить діалог, і дає змогу формувати уявлення про його особливості; запроваджувати вправи аналітичного характеру (наприклад, визначати тему діалогу, з'ясувати адресата мовлення, осмислювати зміст та ін.); відтворювати прочитаний діалог в особах.

Обов'язковим елементом культурологічного аспекту уроку є словникова робота, що передбачає уточнення й збагачення учнівського слов-

ника у формі пояснення й усвідомлення нових слів і словосполучень за допомогою прийому синонімічної заміни. З раннього дитинства через казкові образи у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками, стає засобом висловлювання власних думок та емоцій. Під час вивчення міфу, народної казки, загадки, прислів'я та приказки збагачується словник п'ятикласників образними висловами, адже фольклорні твори дають уявлення передусім про традиції та обряди українського народу. Окрім того, їх зміст виховує культуру спілкування, спонукає висловлювати власну думку щодо прочитаного. Так, у ході такої роботи зверталась увага на характерну поетику й суто народний стиль художнього відображення дійсності в українських народних казках, в яких використовуються всі види лексичних засобів виразності: метафора, епітет, порівняння та ін.

Реалізації культурологічного аспекту уроку під час вивчення фольклору також сприяє використання творів мистецтва, що пов'язані з національними мотивами й мають особливу цінність у виховному впливі на дитину. Так, українські народні казки здебільшого мають цікаві, динамічні, захопливі сюжети, зрозумілі й доступні учням. Графічні ілюстрації до народних казок допоможуть збагатити художній досвід п'ятикласників і поглибити їхні знання про національну культуру та народні звичаї. У дитячій літературі, як відомо, взаємодіють два види мистецтва: художнє слово (текст), що виражає ідейний зміст у цілому, та ілюстрація, що зображує його візуальні сторони, доступні й зрозумілі дітям. Ілюстрація – типовий опис, наочне зображення, галузь образотворчого мистецтва (головним чином графіки), пов'язана з образною інтерпретацією змісту літературних творів, малюнок [3, с.184].

Цілісному сприйняттю учнями змісту фольклору сприятиме, на нашу думку, презентація ілюстрацій українських художників, під час якої особливий акцент пропонується зробити на формуванні загальних уявлень про те, що ілюстрація тісно пов'язана із текстом міфу, легенди або казки; головні персонажі яскраво й чітко зображені, зазвичай на передньому плані або в центрі малюнка; другий план художники-ілюстратори зображують залежно від сюжету, здебільшого воно підкреслює характерні риси головних персонажів (обставини, в яких вони живуть і діють).

Висновки. Виховати естетичну культуру сприйняття фольклору, сформувати потребу систематичного спілкування з творами мистецтва означає передбачити цілісний духовно-моральний та інтелектуальний розвиток учнів. Вивчення фольклору на уроках української літератури у культурологічному контексті дає змогу вчителю-словеснику працювати

творчо, широко застосовувати різні форми й методи роботи, нетрадиційні форми уроку залежно від змісту навчального матеріалу, рівня знань і вмінь учнів; розвивати діалогічне мовлення; використовувати на уроках твори мистецтва з їх потужною силою емоційного впливу на свідомість дітей; забезпечувати реалізацію культурологічної змістової лінії, визначеної в Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти (2011).

1. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Сов. Россия, 1979. – 320 с.

2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. – [Електронний ресурс] / [Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392] – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/loshkilna-serednya/serednya/derzhstandart/post_derzh_stan.dok

3. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах / Укладачі В.Яременко, О. Сліпушко. – Т.2. – К.: вид. «Аконіт». – 911 с.

The article deals with the methods, techniques, types of work and the main ways of creating literary competence in the process of studying folklore works in the cultural context on the lessons of Ukrainian literature in 5-6th forms of secondary educational establishment.

Keywords: *folklore, literary competence, communicative competence, methods, techniques, Ukrainian literature.*

УДК 83 145.13

Лариса Варзацька (Київ)

МІЖПРЕДМЕТНА ІНТЕГРАЦІЯ В СИСТЕМІ МОВНОЇ ОСВІТИ

В статті розкрито мотиваційні, змістові, операційні складники методики компетентісного навчання української мови, що ґрунтуються на послідовному використанні системних мовних і мовленнєвих зв'язків, завдяки чому створюються оптимальні умови для ефективного використання міжпредметної інтеграції як засобу опанування учнями узагальнених способів пізнавальної і мовленнєвої діяльності з метою утвердження їхньої активної життєвої позиції, осягнення ними ідеалів добра, краси, істини, любові до рідної землі, її культури.

Ключові слова: *системні мовні і мовленнєві зв'язки, опорні уміння, комплексні вправи, метод проєктів, методи і форми інтерактивного навчання, готовність до суспільно корисної праці, змістоутворювальні мотиви, саморозвиток, самопізнання, типи інтегрованих уроків.*